॥ तैत्तिरीयोपनिषत् ॥

प्रथमा शीक्षावल्ली

ॐ शं नो मित्रश्शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शन्तिः ॥ १ ॥

om śaṁ no mitraśśaṁ varuṇaḥ। śaṁ no bhavatvaryamā । śaṁ na indro bṛhaspatiḥ । śaṁ no viṣṇururukramaḥ । namo brahmaṇe । namaste vāyo । tvameva pratyakṣaṁ brahmāsi । tvāmeva pratyakṣaṁ brahma vadiṣyāmi । ṛtaṁ vadiṣyāmi । satyaṁ vadiṣyāmi । tanmāmavatu । tadvaktāramavatu । avatu mām । avatu vaktāram । om śāntiḥ śāntiḥ śantiḥ ।। 1 ।।

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णस्स्वरः। मात्रा बलम्। साम सन्तानः। इत्युक्तश्शीक्षाध्यायः ॥ २ ॥

śīkṣāṁ vyākhyāsyāmaḥ । varṇassvaraḥ । mātrā balam । sāma santānaḥ । ityuktaśśīkṣādhyāyaḥ ।। 2 ।।

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसं। अथातस्सगंहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासगंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशस्सन्धिः॥ ३ ॥

saha nau yaśaḥ । saha nau brahmavarcasaṁ । athātassagṁhitāyā upaniṣadaṁ vyākhyāsyāmaḥ । pañcasvadhikaraṇeṣu । adhilokamadhijyautiṣamadhividyam-adhiprajamadhyātmam । tā mahāsagagṁ hitā ityācakṣate । athādhilokam । pṛthivī pūrvarūpam । dyauruttararūpam । ākāśassandhiḥ ।। 3 ।।

वायुस्सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपस्सन्धिः। वैद्युतस्सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥ ४॥

vāyussandhānam | ityadhilokam | athādhijyautiṣam | agniḥ pūrvarūpam | āditya uttararūpam | āpassandhiḥ | vaidyutassandhānaṁ | ityadhijyautiṣam | athādhividyam | ācāryaḥ pūrvarūpam || 4||

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनगं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजासन्धिः। प्रजननगं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥ ५॥

antevāsyuttararūpam | vidyā sandhiḥ | pravacanagṁ sandhānam| ityadhividyam | athādhiprajam | mātā pūrvarūpam | pitottararūpam | prajāsandhiḥ | prajananagṁ sandhānam | ityadhiprajam || 5 ||

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वासन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासगंहिताः। य एवमेता महासगंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥ ६॥

athādhyātmam | adharāhanuḥ pūvarūpam | uttarāhanuruttararūpam | vāksandhiḥ | jihvāsandhānam | ityadhyātmam | itīmā mahāsagṁhitāḥ | ya evametā mahāsagṁhitā vyākhyātā veda | sandhīyate prajayā paśubhiḥ | brahmavarcasenānnādyena suvargyeṇa lokena || 6 ||

मेधादिसिद्ध्यर्था आवहन्तीहोममन्त्राः

medhādisiddhyarthā āvahantīhomamantrāḥ

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः । छन्दोभ्योऽध्यमृतात् सम्बभूव । स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अमृतस्य देव धारणो भूयासम् । शरीरं मे विचर्षणम् । जिह्वा मे मधुमत्तमा । कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम् । ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधया पिहितः । श्रुतं मे गोपाय । आवहन्ती वितन्वाना ॥ ७ ॥

yaśchandasāmṛṣabho viśvarūpaḥ | chandobhyo'dhyamṛtāt sambabhūva | sa mendro medhayā spṛṇotu | amṛtasya deva dhāraṇo bhūyāsam | śarīraṁ me vicarṣaṇam | jihvā me madhumattamā | karṇā bhyāṁ bhūri viśruvam | brahmaṇaḥ kośo 'si medhayā pihitaḥ | śrutaṁ me gopāya | āvahantī vitanvānā || 7 ||

कुर्वाणाचीरमात्मनः । वासाग्ंसि मम गावश्च । अन्नपाने च सर्वदा । ततो मे श्रियमावह । लोमशां पशुभिस्सह स्वाहा । आमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । विमाऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । प्रमाऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । दमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । शमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा ॥ ८ ॥

kurvāṇācīramātmanaḥ | vāsāgṁsi mama gāvaśca | annapāne ca sarvadā | tato me śriyamāvaha | lomaśāṁ paśubhissaha svāhā | āmāyantu brahmacāriṇassvāhā | vimā''yantu brahmacāriṇassvāhā| pramā''yantu brahmacāriṇassvāhā | damāyantu brahmacāriṇasvāhā | śamāyantu brahmacāriṇassvāhā || 8 ||

यशो जनेऽसानि स्वाहा । श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा । तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा । स मा भग प्रविश स्वाहा । तस्मिन् सहस्रशाखे । निभगाऽहं त्वयि मृजे स्वाहा ।

यथाऽऽपः प्रवताऽऽयन्ति । यथा मासा अहर्जरम् । एवं मां ब्रह्मचारिणः । धातरायन्तु सर्वतस्स्वाहा । प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व ॥ ९॥

yaśo jane'sāni svāhā | śreyān vasyaso'sāni svāhā | taṁ tvā bhaga praviśāni svāhā | sa mā bhaga praviśa svāhā | tasmin sahasraśākhe | nibhagā'haṁ tvayi mṛje svāhā | yathā''paḥ pravatā''yanti | yathā māsā aharjaram | evaṁ māṁ brahmacāriṇaḥ | dhātarāyantu sarvatassvāhā | prativeśo'si pra mā bhāhi pra mā padyasva || 9 ||

व्याहृत्युपासनं

Vyāhṛtyupāsanaṁ

भूर्भुवस्सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः । तासामु ह स्मैतां चतुर्थीम् । माहाचमस्यः प्रवेदयते । मह इति । तद्ब्रह्म । स आत्मा । अङ्गान्यन्या देवताः । भूरिति वा अयं लोकः । भुव इत्यन्तरिक्षम् । सुवरित्यसौ लोकः ॥ १० ॥

bhūrbhuvassuvariti vā etāstisro vyāhṛtayaḥ | tāsāmu ha smaitāṁ caturthīm | māhācamasyaḥ pravedayate | maha iti | tadbrahma | sa ātmā | aṅgānyanyā devatāḥ | bhūriti vā ayaṁ lokaḥ | bhuva ityantarikṣam | suvarityasau lokaḥ || 10 ||

मह इत्यादित्यः । आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते । भूरिति वा अग्निः । भुव इति वायुः । सुवरित्यादित्यः । मह इति चन्द्रमाः । चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीग्ंषि महीयन्ते । भूरिति वा ऋचः । भुव इति सामानि । सुवरिति यजूग्ंषि ॥ ११ ॥

maha ityādityaḥ | ādityena vāva sarve lokā mahīyante | bhūriti vā agniḥ | bhuva iti vāyuḥ | suvarityādityaḥ | maha iti candramāḥ | candramasā vāva sarvāṇi jyotīgṁṣi mahīyante | bhūriti vā ṛcaḥ | bhuva iti sāmāni| suvariti yajūgṁṣi || 11 ||

महइति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः।
भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा
महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स
वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥ १२॥

maha iti brahma | brahmaṇā vāva sarve vedā mahīyante | bhūriti vai prāṇaḥ | bhuva ityapānaḥ | suvariti vyānaḥ | maha ityannam | annena vāva sarve prāṇā mahīyante | tā vā etāścatasraścaturdhā | catasraścatasro vyāhṛtayaḥ | tā yo veda | sa veda brahma | sarve'smai devā balimāvahanti || 12 ||

मनोमयत्वादि-गुणक-ब्रह्मोपासनया स्वारज्य-सिद्धिः

manomayatvādi- guṇaka-brahmopāsanayā svārajya-siddhiḥ

स य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो
हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सेन्द्रयोनिः। यत्रासौ
केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ
॥ १३॥

sa ya eṣo'ntarhṛdaya ākāśaḥ | tasminnayaṁ puruṣo manomayaḥ | amṛto hiraṇmayaḥ | antareṇa tāluke | ya eṣa stana ivāvalambate | sendrayoniḥ | yatrāsau keśānto vivartate | vyapohya śīrṣakapāle | bhūrityagnau pratitiṣṭhati | bhuva iti vāyau || 13 ||

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्नोति स्वाराज्यम्। आप्नोति
मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति।

आकाशशरीरं ब्रह्म । सत्यात्म प्राणारामं मन आनन्दम् । शान्तिसमृद्धममृतम् ।
इति प्राचीन योग्योपास्व ॥ १४ ॥

suvarityāditye | maha iti brahmaṇi | āpnoti svārājyam | āpnoti manasaspatim | vākpatiścakṣuṣpatiḥ| śrotrapatirvijñānapatiḥ | etattato bhavati | ākāśaśarīraṁ brahma | satyātma prāṇārāmaṁ mana ānandam | śāntisamṛddhamamṛtam | iti prācīna yogyopāsva || 14 ||

पृथिव्याद्युपाधिक-पञ्च-ब्रह्मोपासनम्

Pṛthivyādyupādhika-pañca-brahmopāsanam

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः । अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि । आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा । इत्यधिभूतम् । अथाध्यात्मम् । प्राणो व्यानोऽपान उदानस्समानः । चक्षुश्श्रोत्रं मनो वाक् त्वक् । चर्ममाग्ंसग्ग् स्नावाऽस्थि मज्जा । एतदधिविधाय ऋषिरवोचत् । पाङ्क्तं वा इदग्ं सर्वम् । पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तग्ंग् स्पृणोतीति ॥ १५ ॥

pṛthivyantarikṣaṁ dyaurdiśo'vāntaradiśāḥ | agnirvāyurādityaścandramā nakṣatrāṇi | āpa oṣadhayo vanaspataya ākāśa ātmā | ityadhibhūtam | athādhyātmam | prāṇo vyāno'pāna udānassamānaḥ | cakṣuśśrotraṁ mano vāk tvak | carmamāgṁg sagg snāvā'sthi majjā | etadadhividhāya ṛṣiravocat | pāṅktaṁ vā idagaṅg sarvam | pāṅktenaiva pāṅktaggṅ spṛṇotīti 1|| 15 ||

प्रणवोपासनम्

Praṇavopāsanam

ओमिति ब्रह्म । ओमितीदगं सर्वम् । ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्यो श्रावयेत्याश्रावयन्ति । ओमिति सामानि गायन्ति । ओगं शोमिति शस्त्राणि शगंसन्ति । ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति । ओमिति ब्रह्मा प्रसौति । ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति । ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति । ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥ १६ ॥

omiti brahma | omitīdagaṅg sarvam | omityetadanukṛti ha sma vā apyo śrāvayetyāśrāvayanti | omiti sāmāni gāyanti | ogamg śomiti śastrāṇi śagamm santi | omityadhvaryuḥ pratigaraṁ pratigṛṇāti | omiti brahmā prasauti | omityagnihotramanujānāti | omiti brāhmaṇaḥ pravakṣyannāha brahmopāpnavānīti | brahmaivopāpnoti || 16 ||

स्वाध्याय-प्रशंसा

Svādhyāya-praśaṁsā

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च । तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च । दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च । शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च । अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यमिति

सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्याय प्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः ॥ १७ ॥

ṛtaṁ ca svādhyāyapravacane ca | satyaṁ ca svādhyāyapravacane ca | tapaśca svādhyāyapravacane ca | damaśca svādhyāyapravacane ca | śamaśca svādhyāyapravacane ca | agnayaśca svādhyāyapravacane ca | agnihotraṁ ca svādhyāyapravacane ca | atithayaśca svādhyāyapravacane ca | mānuṣaṁ ca svādhyāyapravacane ca | prajā ca svādhyāyapravacane ca | prajanaśca svādhyāyapravacane ca | prajātiśca svādhyāyapravacane ca | satyamiti satyavacā rāthītaraḥ | tapa iti taponityaḥ pauruśiṣṭiḥ | svādhyāya pravacane eveti nāko maudgalyaḥ | taddhi tapastaddhi tapaḥ || 17 ||

ब्रह्मज्ञान-प्रकाशक-मन्त्रः

brahmajñāna-prakāśaka-mantraḥ

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोऽक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम् ॥ १८ ॥

ahaṁ vṛkṣasya rerivā | kīrtiḥ pṛṣṭhaṁ gireriva | ūrdhvapavitro vājinīva svamṛtamasmi | draviṇam̐ savarcasam | sumedhā amṛto'kṣitaḥ | iti triśaṅkorvedānuvacanam || 18 ||

शिष्यानुशासनम्

Śiṣyānuśāsanam

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न

प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥ १९॥

vedamanūcyācaryo'ntevāsinamanuśāsti | satyaṁ vada | dharmaṁ cara | svādhyāyānmā pramadaḥ | ācāryāya priyaṁ dhanamāhṛtya prajātantuṁ mā vyavacchetsīḥ | satyānna pramaditavyam | dharmānna pramaditavyam | kuśalānna pramaditavyam| bhūtyai na pramaditavyam | svādhyāyapravacanābhyāṁ na pramaditavyam || 19 ||

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकग्ं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥ २०॥

devapitṛkāryābhyāṁ na pramaditavyam | mātṛdevo bhava | pitṛdevo bhava | ācāryadevo bhava | atithidevo bhava | yānyanavadyāni karmāṇi | tāni sevitavyāni | no itarāṇi | yānyasmākagṁ sucaritāni | tāni tvayopāsyāni || 20 ||

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाग्ंसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसने न प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥ २१॥

no itarāṇi | ye ke cāsmacchreyāgaṁg so brāhmaṇāḥ | teṣāaṁ tvayā''sane na praśvasitavyam | śraddhayā deyam| aśraddhayā'deyam | śriyā deyam | hriyā deyam | bhiyā deyam | saṁvidā deyam | atha yadi te karmavicikitsā vā vṛttavicikitsā vā syāt || 21 ||

ये तत्र ब्राह्मणास्संमर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामास्स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणास्संमर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामास्स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमुचैतदुपास्यम्॥ २२॥

ye tatra brāhmaṇāssammarśinaḥ | yuktā āyuktāḥ | alūkṣā dharmakāmāssyuḥ | yathā te tatra varteran | tathā tatra vartethāḥ | athābhyākhyāteṣu | ye tatra brāhmaṇāssammarśinaḥ | yuktā āyuktāḥ | alūkṣā dharmakāmāssyuḥ | yathā te teṣu varteran | tathā teṣu vartethāḥ | eṣa ādeśaḥ | eṣa upadeśaḥ | eṣā vedopaniṣat | etadanuśāsanam | evamupāsitavyam | evamucaitadupāsyam || 22 ||

उत्तरशान्तिपाठः

uttaraśāntipāṭhaḥ

शं नो मित्रश्शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

śaṁ no mitraśśaṁ varuṇaḥ | śaṁ no bhavatvaryamā | śaṁ na indro bṛhaspatiḥ | śaṁ no viṣṇururukramaḥ | namo brahmaṇe | namaste vāyo | tvameva pratyakṣaṁ brahmāsi | tvāmeva pratyakṣaṁ brahmāvādiṣam | ṛtamavādiṣam | satyamavādiṣam | tanmāmāvīt | tadvaktāramāvīt | āvīnmām | āvīdvaktāram | om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||

द्वितीया ब्रह्मानन्दवल्ली

dvitīyā brahmānandavallī

ॐ सह नाववतु । सहनौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

om saha nāvavatu | sahanau bhunaktu | saha vīryaṁ karavāvahai |
tejasvināvadhītamastu mā vidviṣāvahai |
om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||

उपनिषत्सारसंग्रहः

upaniṣatsārasaṅgrahaḥ

ॐ ब्रह्मविदाप्नोति परम् । तदेषाऽभ्युक्ता । सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म । यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन् । सोऽश्नुते सर्वान् कामान्सह । ब्रह्मणा विपश्चितेति । तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशस्संभूतः । आकाशाद्वायुः । वायोरग्निः । अग्नेरापः । अद्भ्यः पृथिवी । पृथिव्या ओषधयः । ओषधीभ्योऽन्नम् । अन्नात्पुरुषः । स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः । तस्येदमेव शिरः । अयं दक्षिणः पक्षः । अयमुत्तरः पक्षः । अयमात्मा । इदं पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ १ ॥

om brahmavidāpnoti param | tadeṣā'bhyuktā | satyaṁ jñānamanantaṁ brahma | yo veda nihitaṁ guhāyāṁ parame vyoman | so'śnute sarvān kāmānsaha | brahmaṇā vipaściteti | tasmādvā etasmādātmana ākāśassambhūtaḥ | ākāśādvāyuḥ | vāyoragniḥ | agnerāpaḥ | adbhyaḥ pṛthivī | pṛthivyā oṣadhayaḥ | oṣadhībhyo'nnam | annātpuruṣaḥ | sa vā eṣa puruṣo'nnarasamayaḥ | tasyedameva śiraḥ | ayaṁ dakṣiṇaḥ pakṣaḥ | ayamuttaraḥ pakṣaḥ | ayamātmā | idaṁ pucchaṁ pratiṣṭhā | tadapyeṣa śloko bhavati || 1 ||

पञ्चकोशविवरणम्

pañcakośavivaraṇam

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते । याः काश्च पृथिवीगंश्रिताः । अथो अन्नेनैव
जीवन्ति । अथैनदपियन्त्यन्ततः । अन्नगं हि भूतानां ज्येष्ठम् ।
तस्मात्सर्वौषधमुच्यते । सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति । येऽन्नं ब्रह्मोपासते । अन्नगं हि
भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात् सर्वौषधमुच्यते । अन्नाद्भूतानि जायन्ते । जातान्यन्नेन
वर्धन्ते । अद्यतेऽत्ति च भूतानि । तस्मादन्नं तदुच्यत इति । तस्माद्वा
एतस्मादन्नरसमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष
पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्राण एव शिरः ।
व्यानो दक्षिणः पक्षः । अपान उत्तरः पक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छं
प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ २ ॥

annādvai prajāḥ prajāyante | yāḥ kāśca pṛthivīgṁg śritāḥ | atho annevaiva jīvanti | athainadapiyantyantataḥ | annagṁ hi bhūtānāṁ jyeṣṭham | tasmātsarvauṣadhamucyate | sarvaṁ vai te'nnamāpnuvanti | ye'nnaṁ brahmopāsate| annaṁg hi bhūtānāṁ jyeṣṭham | tasmāt sarvauṣadhamucyate | annādbhūtāni jāyante | jātānyannena vardhante | adyate'tti ca bhūtāni | tasmādannaṁ taducyata iti | tasmādvā etasmādannarasamayāt | anyo'ntara ātmā prāṇamayaḥ | tenaiṣa pūrṇaḥ | sa vā eṣa puruṣavidha eva | tasya puruṣavidhatām | anvayaṁ puruṣavidhaḥ | tasya prāṇa eva śiraḥ | vyāno dakṣiṇaḥ pakṣaḥ | apāna uttaraḥ pakṣaḥ | ākāśa ātmā | pṛthivī pucchaṁ pratiṣṭhā | tadapyeṣa śloko bhavati || 2 ||

प्राणं देवा अनुप्राणन्ति । मनुष्याः पशवश्च ये । प्राणो हि भूतानामायुः ।
तस्मात्सर्वायुषमुच्यते । सर्वमेव त आयुर्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्मोपासते । प्राणो हि

भूतानामायुः । तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य यजुरेव शिरः । ऋग्दक्षिणः पक्षः । सामोत्तरः पक्षः । आदेश आत्मा । अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ३ ॥

prāṇaṁ devā anuprāṇanti | manuṣyāḥ paśavaśca ye | prāṇo hi bhūtānāmayuḥ | tasmātsarvāyuṣamucyate | sarvameva ta āyuryanti | ye prāṇaṁ brahmopāsate | prāṇo hi bhūtānāmāyuḥ | tasmātsarvāyuṣamucyata iti | tasyaiṣa eva śārīra ātmā | yaḥ pūrvasya | tasmādvā etasmāt prāṇamayāt | anyo'ntara ātmā manomayaḥ | tenaiṣa pūrṇaḥ | sa vā eṣa puruṣavidha eva | tasya puruṣavidhatām | anvayaṁ puruṣavidhaḥ | tasya yajureva śiraḥ | ṛgdakṣiṇaḥ pakṣaḥ | sāmottaraḥ pakṣaḥ | ādeśa ātmā | atharvāṅgirasaḥ pucchaṁ pratiṣṭhā | tadapyeṣa śloko bhavati || 3 ||

यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न बिभेति कदाचनेति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य श्रद्धैव शिरः । ऋतं दक्षिणः पक्षः । सत्यमुत्तरः पक्षः । योग आत्मा । महः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ४ ॥

yato vāco nivartante | aprāpya manasā saha | ānandaṁ brahmaṇo vidvān | na bibheti kadācaneti | tasyaiṣa eva śārīra ātmā | yaḥ pūrvasya | tasmādvā etasmānmanomayāt | anyo'ntara ātmā vijñānamayaḥ | tenaiṣa pūrṇaḥ | sa vā eṣa puruṣavidha eva | tasya puruṣavidhatām | anvayaṁ puruṣavidhaḥ | tasya

śraddhaiva śiraḥ । ṛtaṁ dakṣiṇaḥ pakṣaḥ । satyamuttaraḥ pakṣaḥ । yoga ātmā । mahaḥ pucchaṁ pratiṣṭhā । tadapyeṣa śloko bhavati ।। 4 ।।

विज्ञानं यज्ञं तनुते । कर्माणि तनुतेऽपि च । विज्ञानं देवास्सर्वे । ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते । विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद । तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति । शरीरे पाप्मनो हित्वा । सर्वान् कामान् समश्नुत इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात् । अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्रियमेव शिरः । मोदो दक्षिणः पक्षः । प्रमोद उत्तरः पक्षः । आननद आत्मा । ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥५॥

vijñānaṁ yajñaṁ tanute । karmāṇi tanute'pi ca । vijñānaṁ devāssarve । brahma jyeṣṭhamupāsate । vijñānaṁ brahma cedveda । tasmāccenna pramādyati । śarīre pāpmano hitvā । sarvān kāmān samaśnuta iti । tasyaiṣa eva śārīra ātmā । yaḥ pūrvasya । tasmādvā etasmādvijñānamayāt । anyo'ntara ātmā''nandamayaḥ । tenaiṣa pūrṇaḥ । sa vā eṣa puruṣavidha eva । tasya puruṣavidhatām । anvayaṁ puruṣavidhaḥ । tasya priyameva śiraḥ । modo dakṣiṇaḥ pakṣaḥ । pramoda uttaraḥ pakṣaḥ । ānanada ātmā । brahma pucchaṁ pratiṣṭhā । tadapyeṣa śloko bhavati ।।5 ।।

असन्नेव स भवति । असद्-ब्रह्मेति वेद चेत् । अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद । सन्तमेनं ततो विदुरिति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । अथातोऽनुप्रश्नाः । उताविद्वानमुं लोकं प्रेत्य । कश्चन गच्छती ३ । आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य । कश्चित्समश्नुता ३ उ । सोऽकामयत । बहुस्यां प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा । इदगं् सर्वमसृजत । यदिदं किञ्च । तत्सृष्ट्वा । तदेवानुप्राविशत् ।

तदनुप्रविश्य सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च।
विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किंच।
तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥ ६॥

asanneva sa bhavati | asad-brahmeti veda cet | asti brahmeti cedveda | santamenaṁ tato viduriti | tasyaiṣa eva śārīra ātmā | yaḥ pūrvasya | athāto'nupraśnāḥ | utāvidvānnamuṁ lokaṁ pretya | kaścana gacchatī 3 | āho vidvānamuṁ lokaṁ pretya | kaścitsamaśnutā 3 u | so'kāmayata | bahusyāṁ prajāyeyeti | sa tapo'tapyata | sa tapastaptvā| idagṁ sarvamasṛjata | yadidaṁ kiñca | tatsṛṣṭvā | tadevānuprāviśat | tadanupravishya sacca tyaccābhavat | niruktaṁ cāniruktaṁ ca | nilayanaṁ cānilayanaṁ ca | vijñānaṁ cāvijñānaṁ ca | satyaṁ cānṛtaṁ ca satyamabhavat | yadidaṁ kiṁca | tatsatyamityācakṣate | tadapyeṣa śloko bhavati || 6 ||

अभयप्रतिष्ठा

Abhayapratiṣṭhā

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानग्ं स्वयमकुरुत।
तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसग्ं ह्येवायं
लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात् कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न
स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽ
निलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं
विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥ ७॥

asadvā idamagra āsīt | tato vai sadajāyata | tadātmānaggṁ svayamakuruta | tasmāttatsukṛtamucyata iti | yadvai tatsukṛtam | raso vai saḥ | rasaggṁ hyevāyaṁ labdhvā''nandī bhavati | ko hyevānyāt kaḥ prāṇyāt | yadeṣa ākāśa ānando na syāt | eṣa hyevānandayāti | yadā hyevaiṣa

etasminnadṛśye'nātmye'nirukte' nilayane'bhayaṁ pratiṣṭhāṁ vindate | atha so'bhayaṁ gato bhavati | yadā hyevaiṣa etasminnudaramantaraṁ kurute | atha tasya bhayaṁ bhavati | tattveva bhayaṁ viduṣo'manvānasya | tadapyeṣa śloko bhavati || 7 ||

ब्रह्मानन्दमीमांसा

brahmānandamīmāṁsā

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाग्ंसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाध्यायकः। आशिष्ठो द्रढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्दर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोक लोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्म देवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्म देवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतंदेवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः। स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको

ब्रह्मण आनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । स यश्चायं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः । स य एवंवित् । अस्माल्लोकात्प्रेत्य । एतमन्नमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं प्राणमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं विज्ञानमयात्मानमुपसंक्रामति । एतमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रामति । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ८ ॥

bhīṣā'smādvātaḥ pavate | bhīṣodeti sūryaḥ | bhīṣā'smādagniścendraśca | mṛtyurdhāvati pañcama iti | saiṣā''nandasya mīmāgṁsā bhavati | yuvā syātsādhu yuvādhyāyakaḥ | āśiṣṭho dṛḍhiṣṭho baliṣṭhaḥ | tasyeyaṁ pṛthivī sarvā vittasya pūrṇā syāt | sa eko mānuṣa ānandaḥ | te ye śataṁ mānuṣā ānandāḥ | sa eko manuṣyagandharvāṇāmānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śataṁ manuṣyagandarvāṇāmānandāḥ | sa eko devagandharvāṇāmānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya| te ye śataṁ devagandharvāṇāmānandāḥ | sa ekaḥ pitṛṇāṁ ciralokalokānāmānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śataṁ pitṛṇāṁ ciraloka lokānāmānandāḥ | sa eka ājānajānāṁ devānāmānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śatamājānajānāṁ devānāmānandāḥ | sa ekaḥ karma devānāṁ devānāmānandaḥ | ye karmaṇā devānapiyanti | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śataṁ karma devānāṁ devānāmānandāḥ | sa eko devānāmānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śatandevānāmānandāḥ | sa eka indrasyānandāḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śatamindrasyānandaḥ | sa eko bṛhaspaterānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śataṁ bṛhaspaterānandāḥ | sa ekaḥ prajāpaterānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | te ye śataṁ prajāpaterānandāḥ | sa eko brahmaṇa ānandaḥ | śrotriyasya cākāmahatasya | sa yaścāyaṁ puruṣe | yaścāsāvāditye | sa ekaḥ | sa ya evaṁvit | asmāllokātpretya | etamannamayamātmānamupasaṅkrāmati | etaṁ prāṇamayamātmānamupasaṅkrāmati | etaṁ manomayamātmānam upasaṅkrāmati | etaṁ vijñānamayātmānam upasaṅkrāmati | etamānandamayamātmānamupasaṅkrāmati | tadapyeṣa śloko bhavati || 8 ||

यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न बिभेति कुतश्चनेति । एतगं ह वाव न तपति । किमहगं साधु नाकरवम् । किमहं

पापमकरवमिति । स य एवं विद्वानेते आत्मानग्ग्ँ स्पृणुते । उभे ह्येवैष एते आत्मानग्ग्ँ स्पृणुते ॥ य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ ९ ॥

yato vāco nivartante | aprāpya manasā saha | ānandaṁ brahmaṇo vidvān | na bibheti kutaścaneti | etagaṅg ha vāva na tapati | kimahagaṅg sādhu nākaravam | kimahaṁ pāpamakaravamiti | sa ya evaṁ vidvānete ātmānagg spṛṇute | ubhe hyevaiṣa ete ātmānagg spṛṇute || ya evaṁ veda | ityupaniṣat || 9 ||

ॐ सह नाववतु । सहनौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

om saha nāvavatu | sahanau bhunaktu | saha vīryaṁ karavāvahai |
tejasvināvadhītamastu mā vidviṣāvahai | om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||

तृतीया भृगुवल्ली

tṛtīyā bhṛguvallī

ॐ सह नाववतु । सहनौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

om saha nāvavatu । sahanau bhunaktu । saha vīryaṁ karavāvahai ।
tejasvināvadhītamastu mā vidviṣāvahai ।
om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ॥

ब्रह्मजिज्ञासा

brahmajijñāsā

भृगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एतत् प्रोवाच । अन्नं प्राणं चक्षुश्श्रोत्रं मनो वाचमिति । तगं होवाच । यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति । तद्विजिज्ञासस्व । तद्ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥ १ ॥

bhṛgurvai vāruṇiḥ । varuṇaṁ pitaramupasasāra । adhīhi bhagavo brahmeti । tasmā etat provāca । annaṁ prāṇaṁ cakṣuśśrotraṁ mano vācamiti । tagṁ hovāca । yato vā imāni bhūtāni jāyante । yena jātāni jīvanti । yatprayantyabhisaṁviśanti । tadvijijñāsasva । tadbrahmeti । sa tapo'tapyata । sa tapastaptvā ॥ 1 ॥

पञ्चकोशान्तःस्थित-ब्रह्मनिरूपणम्

pañcakośāntaḥsthita-brahmanirūpaṇam

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तग्ं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। सतपस्तप्त्वा॥ २॥

annaṁ brahmeti vyajānāt | annaddhyeva khalvimāni bhūtāni jāyante | annena jātāni jīvanti | annaṁ prayantyabhisaṁviśantīti | tadvijñāya | punareva varuṇaṁ pitaramupasasāra | adhīhi bhagavo brahmeti | tagṁ hovāca | tapasā brahma vijijñāsasva | tapo brahmeti | sa tapo'tapyata | satapastaptvā || 2 ||

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तग्ं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

prāṇo brahmeti vyajānāt | prāṇāddhyeva khalvimāni bhūtāni jāyante | prāṇena jātāni jīvanti | prāṇaṁ prayantyabhisaṁviśantīti | tadvijñāya | punareva varuṇaṁ pitaramupasasāra | adhīhi bhagavo brahmeti | tagṁ hovāca | tapasā brahma vijijñāsasva | tapo brahmeti | sa tapo'tapyata | sa tapastaptvā ||3||

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं

पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तग्ं होवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥४ ॥

mano brahmeti vyajānāt | manaso hyeva khalvimāni bhūtāni jāyante | manasā jātāni jīvanti | manaḥ prayantyabhisaṁviśantīti | tadvijñāya | punareva varuṇaṁ pitaramupasasāra | adhīhi bhagavo brahmeti | tagṁ hovāca | tapasā brahma vijijñāsasva | tapo brahmeti | sa tapo'tapyata | sa tapastaptvā ||4||

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात् । विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते । विज्ञानेन जातानि जीवन्ति । विज्ञानं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय । पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तग्ं होवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥ ५ ॥

vijñānaṁ brahmeti vyajānāt | vijñānāddhyeva khalvimāni bhūtāni jāyante | vijñānena jātāni jīvanti | vijñānaṁ prayantyabhisaṁviśantīti | tadvijñāya | punareva varuṇaṁ pitaramupasasāra | adhīhi bhagavo brahmeti | tagṁ hovāca | tapasā brahma vijijñāsasva | tapo brahmeti | sa tapo'tapyata | sa tapastaptvā || 5 ||

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात् । आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते । आनन्देन जातानि जीवन्ति । आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । सैषा भार्गवी वारुणी विद्या । परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता । य एवं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥ ६ ॥

ānando brahmeti vyajānāt | ānandāddhyeva khalvimāni bhūtāni jāyante | ānandena jātāni jīvanti | ānandaṁ prayantyabhisaṁviśantīti | saiṣā bhārgavī vāruṇī vidyā | parame vyoman pratiṣṭhitā | ya evaṁ veda pratitiṣṭhati | annavānannādo bhavati | mahān bhavati prajayā paśubhirbrahmavarcasena | mahān kīrtyā || 6 ||

अन्नब्रह्मोपासनम्

Annabrahmopāsanam

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या॥ ७॥

annaṁ na nindyāt । tadvratam । prāṇo vā annam । śarīramannādam । prāṇe śarīraṁ pratiṣṭhitam । śarīre prāṇaḥ pratiṣṭhitaḥ । tadetadannamanne pratiṣṭhitam । sa ya etadannamanne pratiṣṭhitaṁ veda pratitiṣṭhati । annavānannādo bhavati । mahān bhavati prajayā paśubhirbrahmavarcasena । mahān kīrtyā ।। 7 ।।

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या॥ ८॥

annaṁ na paricakṣīta । tadvratam । āpo vā annam । jyotirannādam । apsu jyotiḥ pratiṣṭhitam । jyotiṣyāpaḥ pratiṣṭhitāḥ । tadetadannamanne pratiṣṭhitam । sa ya etadannamanne pratiṣṭhitaṁ veda pratitiṣṭhati । annavānannādo bhavati। mahān bhavati prajayā paśubhirbrahmavarcasena । mahān kīrtyā ।। 8 ।।

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने

प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥ ९ ॥

annaṁ bahu kurvīta | tadvratam | pṛthivī vā annam | ākāśo'nnādaḥ | pṛthivyāmākāśaḥ pratiṣṭhitaḥ | ākāśe pṛthivī pratiṣṭhitā | tadetadannamanne pratiṣṭhitam | sa ya etadannamanne pratiṣṭhitaṁ veda pratitiṣṭhati | annavānannādo bhavati | mahān bhavati prajayā paśubhirbrahmavarcasena | mahān kīrtyā || 9 ||

सदाचारप्रदर्शनम् । ब्रह्मानन्दानुभवः

sadācārapradarśanam | brahmānandānubhavaḥ

न कंचन वसतौ प्रत्याचक्षीत । तद् व्रतम् । तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात् । अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते । एतद्वै मुखतोऽन्नगं राद्धम् । मुखतोऽस्मा अन्नगं राध्यते । एतद्वै मध्यतोऽन्नगं राद्धम् । मध्यतोऽस्मा अन्नगं राध्यते । एतद्वा अन्ततोऽन्नगं राद्धम् । अन्ततोऽस्मा अन्नगं राध्यते । य एवं वेद । क्षेम इति वाचि । योगक्षेम इति प्राणापानयोः । कर्मेति हस्तयोः । गतिरिति पादयोः । विमुक्तिरिति पायौ । इति मानुषीस्समाज्ञाः । अथ दैवीः । तृप्तिरिति वृष्टौ । बलमिति विद्युति ।यश इति पशुषु । ज्योतिरिति नक्षत्रेषु । प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे । सर्वमित्याकाशे । तत् प्रतिष्ठेत्युपासीत । प्रतिष्ठावान् भवति । तन्मह इत्युपासीत । महान् भवति । तन्मन इत्युपासीत । मानवान् भवति । तन्नम इत्युपासीत । नम्यन्तेऽस्मै कामाः । तद्ब्रह्मेत्युपासीत । ब्रह्मवान् भवति । तद् ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत । पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तस्सपत्नाः ।परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः । स यश्चायं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः । स य एवंवित् । अस्माल्लोकात् प्रेत्य ।

एतमन्नमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं प्राणमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रम्य । इमान् लोकान् कामान्नी कामरूप्यनुसंचरन् । एतत्साम गायन्नास्ते । हा ३ वु हा ३ वु हा ३ वु । अहमन्नमहमन्नमहमन्नम् । अहमन्नादो २ ऽहमन्नादो २ ऽहमन्नादः । अहग्ग् श्लोककृदहग्ग् श्लोककृदहग्ग् श्लोककृत् । अहमस्मि प्रथमजा ऋता ३ स्य । पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना ३ भाइ । यो मा ददाति स इदेव मा ३ वाः । अहमन्नमन्नमदन्तमा ३ द्मि । अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम् । सुवर्न ज्योतीः । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ १० ॥

na kañcana vasatau pratyācakṣīta | tad vratam | tasmādyayā kayā ca vidhayā bahvannaṁ prāpnuyāt | arādhyasmā annamityācakṣate | etadvai mukhato'nnagṁ rāddham | mukhato'smā annagṁ rādhyate| etadvai madhyato'nnagṁ rāddham | madhyato'smā annagṁ rādhyate | etadvā antato'nnagṁ rāddham | antato'smā annagṁ rādhyate | ya evaṁ veda | kṣema iti vāci | yogakṣema iti prāṇāpānayoḥ | karmeti hastayoḥ | gatiriti pādayoḥ | vimuktiriti pāyau | iti mānuṣīssamājñāḥ | atha daivīḥ | tṛptiriti vṛṣṭau | balamiti vidyuti |yaśa iti paśuṣu | jyotiriti nakṣatreṣu | prajātiramṛtamānanda ityupasthe | sarvamityākāśe | tat pratiṣṭhetyupāsīta | pratiṣṭhāvān bhavati | tanmaha ityupāsīta | mahān bhavati | tanmana ityupāsīta | mānavān bhavati | tannama ityupāsīta | namyante'smai kāmāḥ | tadbrahmetyupāsīta | brahmavān bhavati | tad brahmaṇaḥ parimara ityupāsīta | paryeṇaṁ mriyante dviṣantassapatnāḥ | pari ye'priyā bhrātṛvyāḥ | sa yaścāyaṁ puruṣe | yaścāsāvāditye | sa ekaḥ | sa ya evaṁvit | asmāllokāt pretya | etamannamayamātmānamupasaṅkramya | etaṁ prāṇamayamātmānamupasaṅkramya | etaṁ manomayamātmānam upasaṅkramya| etaṁ vijñānamayamātmānamupasaṅkramya | etam ānandamayamātmānamupasaṅkramya | imān lokān kāmānnī kāmarūpyanusaṁcaran |etatsāma gāyannāste | hā 3 vu hā 3 vu hā 3 vu | ahamannamahamannamahannam | ahamannādo 2 'hamannādo 2 'hamannādaḥ | ahagg ślokakṛdahagg ślokakṛdahagg ślokakṛt | ahamasmi prathamajā ṛtā 3 sya | pūrvaṁ devebhyo amṛtasya nā 3 bhāi | yo mā dadāti sa ideva mā 3 vāḥ |

ahamannamannamadantamā 3 dmi | aham̐ viśvam̐ bhuvanamabhyabhavām |
suvarna jyotīḥ | ya evam̐ veda | ityupaniṣat || 10 ||

ॐ सह नाववतु । सहनौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

om saha nāvavatu | sahanau bhunaktu | saha vīryam̐ karavāvahai |
tejasvināvadhītamastu mā vidviṣāvahai |
om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||